

TAMUSNÉ MOLNÁR Viktória
Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet

Az esztétikai nevelés helye és szerepe a Debreceni Iskola professzorainak életművében (1914-1950)

A debreceni egyetem kiválása

A 19. század utolsó és a 20. század első évtizedében a magyar felsőoktatás jelentős mennyiségi változásokon ment keresztül és jócskán megnőtt az egyetemeken tanuló hallgatói létszám is. A továbbtanuló hazai diákokat leginkább a budapesti egyetem vonzotta, az 1913-14. tanévben ide járt az összes magyarországi egyetemi hallgatóság fele. (NÉMETH 2005: 292.) A magyarországi felsőoktatás legbátrabb vállalkozása két újabb tudományegyetem alapítása volt 1912-ben – Pozsonyban és Debrecenben. Az oktatás csak az 1914/15. tanévben indult meg mindkét intézményben: az előbbi egyetemen a jogi karon, az utóbbin a református hittudományi, a jogi és a bölcsészeti karon. (NÉMETH 2005: 291-293. és 2002: 281-291.)

Az idén 475 éves jubileumát ünneplő Debreceni Református Kollégium új épületének alapkövetételén 1870. május 5-én *dr. Török József* orvos, a Magyar Tudományos Akadémia tagja mondott ünnepi beszédet, aki az intézmény akadémiai tagozatainak jövőjével kapcsolatban először vetette fel az egyetemmé alakulás gondolatát. A Kolozsvári Egyetem felállítása azonban az állami egyetem reményét szétoszlatta, de ekkortájt, 1874-ben fogant meg egy magyar protestáns egyetem felállításának ötlete. Innen indultak el az egyetemmé válást előkészítő tudatos lépések, intézkedések, átszervezések: egyetemi mozgalom indult Debrecenben és a századfordulón folyamatosan napirenden volt a Kollégium akadémiai tagozatainak egyetemmé fejlesztése. Sorra alakultak az új tanszékek, mégpedig kiváló oktatók meghívásával. Az Egyházkerületi Közgyűlés elfogadta és kimondta, hogy a debreceni egyetem megalakítása érdekében átadja a Kollégium három akadémiai tagozatát.

Végre 1912-ben megszületett a XXXVI. törvény, amely kimondja: a magyar állam megalapítja a **Debreceni Egyetemet**. A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetemnek elnevezett magyar felsőoktatási intézményben a *Debreceni Református Kollégium* képzési hagyományait, értékeit is felhasználva 1914. október 1-jét követően a kollégium épületeiben kezdődött el az oktatás a bölcsészet -, nyelv- és történelemtudományi, a jog- és államtudományi, valamint a református hittudományi karokon. A *kollégium akadémiai tagozata* - melynek legtöbb tanárát már akkor az *egyetem* tanárának nevezték ki - megszűnt. Az egyetem 1921-ben a Tisza István Tudományegyetem nevet vette fel. A tanárképzéshez kapcsolódó *pedagógiaoktatást* előbb a filozófia-pedagógia tanszék végezte. 1915-től a pedagógia tudományát művelő és oktató önálló szervezeti egység van az egyetemen.

Az *1912. évi XXXVI. tc.* nyomán tehát az 1914/15-ös tanév során a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karon csak az első évfolyam nyílt meg, és a tervek szerint az 1917/18-as tanévre vált volna négy évfolyamúvá. Miután az orvosi kar megnyitását későbbre tervezték, a református kollégium három főiskolai tagozatának 24 tanszéke (6 teológiai, 9 jog-és államtudományi, 9 bölcsészeti) továbbfejlesztésével a miniszter – mint azt már említettük - 28 tanszékre nevezett ki egyetemi tanárokat, akik közül 17 a debreceni kollégium tanára volt. A leírtak alapján a Debreceni Tudományegyetem egyik bölcsője a Debreceni Református Kollégium, de nem csak bölcsője, hanem

egészen a II. világháborúig szellemi örökségét hordozta és kibontakozásában segítette a debreceni egyetemet. (FEKETE 2004: 71-89.)

A Debreceni Református Kollégium tanárai az egyetemen

A nagy múltú Református Kollégium épületében – annak jogutódjaként – kezdte el tehát működését hazánk harmadik egyetemeként 1914 őszén a debreceni egyetem és a bölcsészeti, nyelv- és történettudományi, valamint a református teológiai karon biztosított oktatást. Ezzel egyidejűleg az Akadémia bölcsészeti, jogi és teológiai tanfolyamai megszűntek, a nyolcosztályos református főgimnázium pedig még 1913-ban új díszes épületbe költözött. (PUKÁNSZKY-NÉMETH-MÉSZÁROS 1999: 399.) Nem lehet elégszer hangsúlyozni a Debreceni Református Kollégium művelődéstörténeti és oktatásirányítási jelentőségét, melyet a 16-20. századig átívelően a maradandóság városában képviselt. Hazánk legjelentősebb írói, költői nevelődtek, irodalomtörténészei és tudós polihisztorai tanítottak falai között, így nem csodálkozunk azon, hogy az akadémiai tagozatából kialakult, későbbi Tisza István Tudományegyetemen olyan kiváló professzorok léptek katedrára, kiknek döntő többségét az akkori kollégiumi tanári karból, illetve más protestáns intézményekből nevezték ki egyetemi tanárrá. Hivatástudatuk, tanítási módszereik, az általuk közvetített ismeretanyag mind-mind a református kollégiumok táptalaján eresztették azokat a bizonyos gyökereket. Nem kétséges tehát, hogy a Debreceni Református Kollégium jogutódként működő debreceni egyetem éppen olyan kiváló, a maguk tudományaiban kiemelkedő professzorokat volt képes kiállítani, illetve tovább foglalkoztatni, és éppen olyan színvonalas oktató-nevelő munka folytatódott falai között, mint ami a protestáns előintézményben elkezdődött és működött majdnem négy évszázadon keresztül.

A tudományos pedagógia művelése Debrecenben alapvetően a református kollégium és az ennek jogfolytonos utódként létesült debreceni egyetem intézményében folyt a 16-20. század során. A város református kollégiumának szellemisége a 20. század közepéig jelen volt az egyetem életében. Különösen érezhető ez a pedagógiában. A pedagógiát oktató jeles professzorok munkássága témánk szempontjából elengedhetetlen, mivel ők jelentős részben református kollégiumokban nevelkedtek, a kálvinizmus szellemiségéhez kötődtek, és sokan a debreceni kollégiumból kerültek az egyetemre. Az egyetemen 1912 és 1970 között pedagógiát oktató és művelő professzorok (**Tankó Béla, Mitrovics Gyula, Karácsony Sándor, Jausz Béla, Kelemen László**) tudományos munkássága a neveléstudomány sajátos iskolájává állt össze, hiszen mindannyian a bölcsélet valamilyen más területéhez is kötődtek. Pedagógiai műhelyeik szerves előzményének tekintjük az egyetem megalapításában, indulásában szerepet játszó protestáns kollégium pedagógiai-oktatási sajátosságait, hatását. (BREZSNYÁNSZKY 2004: 7-14.)

A Debreceni Iskola professzorainak alapvetései az esztétikai nevelésről

TANKÓ BÉLA 1914-től haláláig oktatott Debrecen egyetemén. Filozófiájára és pedagógiai gondolataira egyaránt alapvető hatást gyakorolt az Erdélyi Iskola eszmerendszere. A hangsúly a rendszer: ahogy *Hegel* mondja, *az igaz az egész*. Tankó gondolkodását áthatja a rendszerre törekvés, pedagógiai gondolatait is a rendszer részeként fejti ki, nincs külön pedagógiája, magát a kifejezést is ritkán használja. Szerinte a nevelés egész munkája az értékelés önkéntelen és elkerülhetetlen irányítása alatt áll. A lélektan segédeszköz, semmi több. Feladata,

hogy az egyes növendékekben segítse megvalósulni az egyetemes törvényszerűségeket. Szerinte Platóntól Kanton át Herbartig az látszik, hogy a nevelő szükségszerűen eljut az egyetemes értékelmélethez, ezzel pedig az etikához. Külön pedagógiai értéktanról viszont beszélni nem lehet, nincsenek külön pedagógiai értékek. A nevelés tan, ha az értékek megvalósításának elmélete akar lenni, akkor nem tehet mást, mint az egyetemes emberi értékek törvényszerűségeit felismeri, hogy azt tervszerűen adhassa át a növendékeknek. A legmagasabb létrangú, az idealisztikus önérték mind az intellektualitás, mind a cselekvés területén megmutatkozik. Az előbbin mint logikai és *esztétikai érték*, az utóbbin mint etikai érték. Az igaz, a szép és a jó tehát egyaránt az *önértékű szellem* megnyilvánulása. Az önérték pedig nem más, mint az önnön tárgya fölé emelkedő, nemességét és méltóságát saját öntudatába helyező ész. (FENYŐ 2007: 176-177.)

Tankó a vallás és a művészet kapcsolatáról alkotott véleménye szerint a köztük fennálló viszony történetileg egyaránt magában foglalja egymás kölcsönös kizárásának, illetve feltételezésének lehetőségeit. Ennek magyarázata a vallásos és esztétikai tapasztalat ellentétében, illetve a vallási és esztétikai érték egymást kiegészítő jellegében rejlik. A vallásos tapasztalatra a közvetlen valóságból való elvágódás, az esztétikai tapasztalatra a közvetlen valóságba való belefeledkezés jellemző. Az esztétikai szép értéke értékfilozófiailag a logikai és az etikai érték igaz és jó kiegészítője. A vallási érték ezek közvetlen szintézise: az igazat, a jót és a szépet létrehozó szellemiség valóságát és értékét közvetlenül felismerő bizonyosság. A művészet és a vallás egymás szerves kiegészítői: a vallás adja a művészet legnemesebb tartalmát, a művészet a vallás legméltóbb formáját. Ez pályatársa, Mitrovics Gyula esztétikai életművével mutat rokonságot. Filozófiai felfogásának mélységével, intuitív látó erejével, művészi tömörségével, megragadó bensőségével, őszinte keresztyén hitével olyan irodalmat írt, amely korának legmagasabb színvonalán állt, és amelyért emlékezésünkre mindig méltó marad. (ILLYÉS 1933: 256-257.)

Az 1917-1941 között a debreceni egyetemen oktató **MITROVICS GYULA** pedagógiai rendszerében fontos helyet foglal el az *esztétika*, amivel indokolja, hogy az ember magasabb rendű differenciáltságának lényeges jegye a művészet. A művészet nevelésre gyakorolt hatását egyrészt abban látjuk, hogy *az esztétikai értékelés az ember érzelmi életét gyarapítja, nemesíti* és ezáltal neveli. Az esztétikai érzések nyomán válik még érzékenyebbé, finomabbá, magasabb rendűvé az ember világnézete. Másrészt az állandó művészi ráhatás gyakorlati eredménye szociális jelentőségű, az esztétikai élményszerzés az erkölcsi életközösség mellett esztétikai közösségbe is foglalja az embert. A nevelés során az emberre jellemző tiszta humánium nem bontakozik ki az esztétikai szempontok érvényesítése nélkül, mert ezek a szempontok vezetnek az embert leghatározottabban önmagához. *Az ember lényé legteljesebben a művészetben tükröződik.* Ezen alapfogalmak kifejtését követően határozza meg a *nevelés célját*, ami felfogása szerint nem más, mint végigvezetni az embert azon az úton, amelyen át eléri a *tiszta humánium* kifejlődését. Ennek a fejlődésnek eredménye a *vallás erkölcsi személyiség*, amely lehetősége határáig kifejlesztett erőit képes *kora nemzeti társadalmi szolgálatába* állítani. Pedagógiájának az esztétika története volt a fő területe, de megírta saját esztétikai elméletét is, mely a megismerésből és annak pszichikai problémájából indult ki. Egy ideig azt a kanti nézetet tekintette alapvetőnek, hogy a valóság megismerése saját szemléleti és gondolati formáinktól függ. Néha Böhm Károly felfogására emlékeztetően projekciókról beszélt: „a világ képét a mi lelkünk vetíti a valóságra”. (HANÁK 1993: 288.) A művészi alkotótevékenység többlete épp abban áll szerinte,

hogy intuícióval tudja megragadni azt, amire a műélvező vár és pozitívan reagál, végre tudja hajtani azt az „esztétikai koncentrációt” (a válogatást, sűrítést, kiemelést), amely a hatékony minőségi alkotás előfeltétele. „A művészet közös ügye művészeknek és műélvezőknek, mert mindketten ugyanazon esztétikai közösségnek az alkotó elemei. Azért egymásnak és egymásért kell dolgozniuk, egymás kölcsönös megértésével és megbecsülésével. Mindezek együtt a mi hitvallásunknak ama pontjai, amelyek bennünket a művészetek dolgaiban, a művészetek és esztétika egymáshoz való viszonyának a vizsgálatában vezetnek. *A mi jelszavunk: „A művészettel a művészetért!”* (MITROVICS 1935: 35-36.)

Az 1917-1941 között a debreceni egyetemen oktató Mitrovics pedagógiai rendszerében tehát igen terjedelmes részt foglal el az esztétikai nevelés területe: ebben a témában jelent meg legtöbb publikációja, ugyanis ő nemcsak fő műveiben tárta a szakma és a tanárjelöltek elé vallásos és esztétikai alapo zású neveléstanát, hanem recenziókban és kisebb tanulmányaiban is szívesen népszerűsítette a személyiségfejlesztés e fontos szeletéről alkotott nézeteit. Az esztétikai nevelés kifejtése során összekapcsolja az etikai és esztétikai problémákat és a pedagógia szolgálatába állítja, így fogalmazódik meg esztétikai hitvallása. Az örök szép és nemes után sóvárgó lélek felüdülést nyer a szépség és tisztaság tudományából, a tiszta humanitás világából. Ez az esztétikai nevelés célja, amellyel az esztétika tudománya ismerteti meg a nevelőt. A művészet az ember magasabb rendű differenciáltságának jegyei közé tartozik, s a megnyilvánuló esztétikai érzések még árnyaltabbá és kifinomultabbá alakítják az ember világnézetét. Az esztétikai értékelés gazdagítja, nemesíti és neveli az ember érzelmi életét. A nevelés során nem érhető el a tiszta humánus esztétikai élmények biztosítása nélkül, mivel az ember legteljesebben művészetében bontakozik ki, így jut el legbiztosabban önmagához. (ZOMBOR 1937: 107.)

Az 1941-ben Debrecen egyetemére kinevezett, majd 1950-ben nyugdíjazott **KARÁCSONY SÁNDOR** pedagógiai filozófiája abból a tényből indult ki, hogy az emberi lét társas lét; a közösség két vagy több individuum egymáshoz való viszonya, és ebből a kapcsolatból igen fontos „társas-lélektani” produktumok keletkeznek. Ezek között a legfontosabb a nyelv mint jelrendszer, a művészet mint jelképrendszer és a társadalom mint tettrendszer. A nyelv, a logika vagy a művészet szokásos elemei és felépítésük nem nagyon érdekelték, inkább azt kereste, melyek azok a mozzanatok, amelyeket két ember kapcsolata visz a nyelvbe, a művészetbe, a logikába. A megoldásban azonban csak a társas együttlét nemzeti sajátosságai és ennek értékei érdekelték, a magyar nyelv és gondolkodás, a művészetek, a jel-és szóképek, a szokások elemzésével próbált válaszokat adni. Karácsony szerint az ember elemi joga, hogy ne legyen egyedül, hanem társra leljen a másik emberben. A társalanság jogfosztottság, kín. Az egyedüllét nem emberi élet, hanem folytonos halál. Az ember kerüli a kint és a kéjt keresi, amíg az élet erői működnek benne, ezért került a jog fokára a társadalom. A *művészet* fokán jelenik meg az *élmény*, a társadalmat formáló társadalmi tett az áldozat, a *tudományé* pedig az *érvény*, a *vallásos* bizonyágtétel az a *szent*, mert az Istené. Az érték fogalma: az értékelő tevékenységből a tudományos világosságból és a társadalmi feszültségből pattan ki, ez az *eszme*, az értékes érték. (KONTRA 2009)

Karácsony szerint a művészet: társasérzelem, jelképrendszer. Társasérzelmi viszonyulásunk ebben megy végbe. A művész ihletetten, egyetemes jelképekben fejezi ki magát. Természetesen mindenki, aki ily módon viszonyul, művész. A művészetben a közvélemény jogi beágyazottságú, a közérzéstől függ. A művészet művészi jellegét a formája adja meg. Népünknek, múltunk érzelmi hordozójának

„tudatosan” őrzött művészete a néphagyomány, tetteit szokásrendszere határozza meg. A nemzetben a nép egész lelke benne van. Karácsony Sándor munkásságában nagyon sok apró utalás van az irodalmi-művészi neveléssel kapcsolatban társaslélektani rendszerén kívül is. Az irodalmi, zenei vagy bármilyen más művészi nevelés célja a formákban való gyönyörködés képességének kialakítása és a kontárság, a formátlanság elvetése. Mivel a nevelés csak társas viszonyulásban lehetséges, ezeken keresztül, közvetve, de csakis ezeken át, indirekt úton gazdagíthatja például művészeti nevelés az egyén érzelmi szféráját. (GYULAI 1999: 17-31.)

Mindhárom professzor oktatott pedagógiai tárgyakat Debrecen egyetemének bölcsészettudományi karán 1914 és 1950 között. A filozófiai alapokon nyugvó esztétika tudományának számos kérdését tárgyalták műveikben. Legnagyobb mértékben Mitrovics Gyula életművében találunk tisztán esztétikai tárgyú dolgozatokat, professzortársai csak érintőlegesen jutottak el ezekhez a kérdésekhez. Tankó Béla szigorú értékelmélete alapozásához és kiteljesítéséhez szükségszerűen használt esztétikai fogalmakat. Karácsony pedig társaslélektani rendszerének művészeti vetülete révén, a magyarság kérdését számos ponton keresztező népművészeti témákban, illetve az ifjúság nevelésével foglalkozó, abban a művészeti nevelésnek döntő szerepet szánó műveiben hangsúlyozta az esztétikai alapkategóriákat. Mitrovics Gyula pedagógiai rendszerében fontos helyet foglal el az esztétika, már említett jelszava: *„A művészettel a művészetért!”* Az ember lénye legteljesebben a művészetben tükröződik. Pedagógiájának az esztétika története volt a fő területe, de megírta saját esztétikai elméletét is, mely a megismerésből és annak pszichikai problémájából indult ki. Karácsony Sándor szerint a művészet fokán jelenik meg az élmény. Minden művészeti ággal kapcsolatot tartott esztétikájuk, de személyes kontaktusba nem mindegyikkel kerültek. Mitrovics jóval jártasabb és képzetesebb volt a képzőművészeti stílusok és események terén kollégáinál, mivel egészen fiatal kora óta nyitott meg, illetve kritikákkal látott el különféle helyi, megyei vagy országos kiállításokat, tárlatokat, ezzel fontos népművelői, felnőttképzési feladatokat is ellátva.

A feldolgozott életpályák esztétikai üzenete jelenti lényegi mondanivalónkat: mindhárom életműnek szerves részét képezik a művészi alkotómunkával, a művészet befogadásával és kritikájával foglalkozó írásművek.

Irodalom

- BREZSNYÁNSZKY László: Előszó. In: A Debreceni Iskola. Db.: Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék, 2004. p. 7-14.
- FEKETE Károly: A Debreceni Református Kollégium tanárai az egyetemen. In: A Debreceni Iskola. Db.: Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék, 2004. p. 71-89.
- FENYŐ Imre: Tankó Béla, a Debreceni Egyetem professzora (1876-1946). In: A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlata. Bp.: Gondolat, 2007. p. 170-180.
- GYULAI Árpád: Karácsony Sándor társaslélektani rendszeréről. In: Új Pedagógiai Szemle, 1999. 3. sz. p. 17-31.
- HANÁK Tibor: Az elfelejtett reneszánsz. A magyar filozófiai gondolkodás századunk első felében. Bp.: Göncöl. 1993.
- ILLYÉS Endre: Tankó Béla. A világnézet kérdése és más tanulmányok. In: Protestáns Tanügyi Szemle, 1933. VII. évf. p. 256-257.
- KONTRA György: Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor. Bp.: Gondolat. 2009.
- MITROVICS Gyula: Elnöki megnyitó. In: Esztétikai Füzetek, 1935. ápr., II. évf. 4. sz. p. 35-36.
- NÉMETH András: A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete. Bp.: Osiris. 2002.
- NÉMETH András: A magyar pedagógia tudománytörténete. Bp.: Gondolat. 2005.
- PUKÁNSZKY Béla - NÉMETH András - MÉSZÁROS István: Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Bp.: Osiris. 1999.
- ZOMBOR Zoltán: Mitrovics pedagógiai rendszere és a herbartianizmus. In: Protestáns Tanügyi Szemle, 1937. XI. évf. p. 107.